

**Archeologische opgraving
Vertrijk (Boutersem) – O.L.V. Hemelvaartkerk
Roosbeeksestraat**

Natasja Reyns en Marjolein Van Celst

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba 171

Aard onderzoek: Opgraving

Vergunningsnummer: 2013/306

Naam aanvrager: Natasja Reyns

Naam site: Boutersem (Verrijk) – O.L.V. Hemelvaartkerk

Opdrachtgever: Altritempi nv, Pauwelslei 186, B-2930 BRASSCHAAT

Opdrachtnemer: All-Archeo bvba, Barelveldweg 4, B-2880 BORNEM

Administratief toezicht: Els Patrouille, Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, Dirk Boutsgebouw,
Diestsepoort 6 bus 94, B-3000 LEUVEN

Rapportage: All-Archeo bvba

Determinaties: dra. Natasja Reyns

All-Archeo bvba

Barelveldweg 4

B-2880 Bornem

info@all-archeo .be

0478 36 57 07

0498 15 84 40

D/2013/12.807/45

© All-Archeo bvba, 2013

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek. De aanbevelingen dienen louter ter advisering van het bevoegde gezag, zijnde het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Inhoudsopgave

1 INLEIDING.....	5
2 ADMINISTRATIEVE FICHE.....	7
3 PROJECTGEGEVENS EN AFBAKENING ONDERZOEK.....	9
3.1 Afbakening studiegebied.....	9
3.2 Aard bedreiging.....	10
3.3 Onderzoeksopdracht.....	10
4 BESCHRIJVING REFERENTIESITUATIE.....	13
4.1 Landschappelijke context.....	13
4.1.1 Topografie.....	13
4.1.2 Hydrografie.....	13
4.1.3 Bodem.....	14
4.2 Beschrijving gekende waarden.....	15
4.2.1 Historische gegevens omgeving onderzoeksgebied.....	15
4.2.2 Historische en bouwkundige gegevens O.L.V. Hemelvaartkerk.....	16
4.2.3 Archeologische voorkennis.....	21
5 RESULTATEN TERREINONDERZOEK.....	25
5.1 Toegepaste methoden & technieken.....	25
5.2 Bespreking werkputten.....	27
5.2.1 Onderzoek van de traptoren.....	27
5.2.2 Sonderingsputten buiten de kerk.....	30
5.3 Discussie en waardering van de resultaten.....	39
5.3.1 Traptoren.....	39
5.3.2 Funderingssamenstelling kerk.....	39
5.3.3 Funeraire context.....	39
6 ADVIES.....	41
7 BIBLIOGRAFIE.....	43
7.1 Publicaties.....	43
7.2 Bronnen.....	43
7.3 Websites.....	43
8 BIJLAGEN.....	45
8.1 Lijst van afkortingen.....	45
8.2 Glossarium.....	45
8.3 Archeologische periodes.....	45
8.4 Harrismatrix.....	46
8.5 Vondstenlijst.....	46
8.6 Monsterlijst.....	47
8.7 CD-rom.....	47

1 Inleiding

In het kader van de restauratie van de Hemelvaartkerk in Vertrijk, zal op basis van het geplande vooronderzoek beslist worden over verdere restauratieopties en de aanleg van een nieuw verwarmingssysteem. Aangezien de huidige vloer van de kerk 75 cm hoger zou liggen dan het oorspronkelijke niveau, wordt een beperkt archeologisch onderzoek uitgevoerd tot op de oorspronkelijke vloer, ter hoogte van de toren. Het studie bureau wenste bovendien de aanleg van vier sonderingsputten aan de buitenzijde van de kerk, om voor elk van de bouwfasen van de kerk, de funderingssamenstelling te kennen. Het archeologisch onderzoek naar de funderingen van de kerk is hier het gevolg van, na overleg met opdrachtgever en Onroerend Erfgoed.

Deze opdracht werd op 5 juni 2013 aan All-Archeo bvba toegewezen. De bureaustudie werd uitgevoerd door Natasja Reyns en Marjolein Van Celst. Het terreinwerk werd uitgevoerd van 5 tot en met 9 augustus 2013, onder leiding van Natasja Reyns en met medewerking van Dennis Huyskens.

2 Administratieve fiche

Administratieve gegevens	
<i>Naam van de opdrachtgever</i>	Altritempi nv
<i>Naam van de uitvoerder</i>	All-Archeo bvba
<i>Naam van de vergunninghouder</i>	Natasja Reyns
<i>Beheer en plaats van de geregistreerde data en opgravingsdocumentatie</i>	Wordt overgedragen aan de eigenaar van het terrein
<i>Beheer en de plaats van de vondsten en stalen</i>	Wordt overgedragen aan de eigenaar van het terrein
<i>Projectcode</i>	2013/306
<i>Vindplaatsnaam</i>	Vertrijk – OLV-Hemelvaartkerk
<i>Locatie met vermelding van provincie, gemeente, deelgemeente, plaats, toponiem en minimaal 4 xy-Lambertcoördinaten</i>	Zie 3.1 Afbakening studiegebied
<i>Kadasterperceel met vermelding van gemeente, afdeling, sectie, perceelsnummer(s)</i>	Boutersem (Vertrijk), afdeling 2, sectie B, percelen 18B en 19A
<i>Kaart van het onderzoeksgebied op basis van de topografische kaart op schaal 1:10000</i>	Zie 4.1.1 Topografie
<i>Begin- en einddatum uitvoering onderzoek</i>	5 tot en met 9 augustus 2013
Omschrijving van de onderzoeksopdracht	
<i>Verwijzing naar de bijzondere voorwaarden, die zijn opgenomen in de vergunning</i>	Bijzondere voorschriften bij de vergunning voor een opgraving Boutersem (Vertrijk), OLVHkerk
<i>Omschrijving van de archeologische verwachtingen</i>	Zie 4.2.2 Archeologische voorkennis
<i>Wetenschappelijke vraagstelling met betrekking tot het onderzoeksgebied</i>	Zie 3.3 Onderzoeksopdracht
<i>Doelen en wensen van de natuurlijke persoon of rechtspersoon die door zijn actie of acties de ingreep van de bodem veroorzaakt of noodzakelijk maakt</i>	Zie 3.2 Aard bedreiging
<i>Eventuele randvoorwaarden</i>	Niet van toepassing
Eventuele raadpleging van specialisten	
<i>Omschrijving van de inbreng van specialisten als hun advies werd ingewonnen bij substantiële staalname voor specialistisch onderzoek</i>	Niet van toepassing
<i>Omschrijving van de inbreng van specialisten als zij betrokken worden bij de conservatie</i>	Niet van toepassing
<i>Omschrijving van de algemene wetenschappelijke adviseren door personen die buiten het project stonden</i>	Niet van toepassing

3 Projectgegevens en afbakening onderzoek

3.1 Afbakening studiegebied

Het projectgebied is gelegen in de provincie Vlaams-Brabant, gemeente Boutersem (deelgemeente Vertrijk) (Fig. 1), Roosbeeksestraat zn, percelen 18B en 19A (kadaster afdeling 2, sectie B). Het projectgebied is volgens het gewestplan gelegen in woongebieden met landelijk karakter (0102).

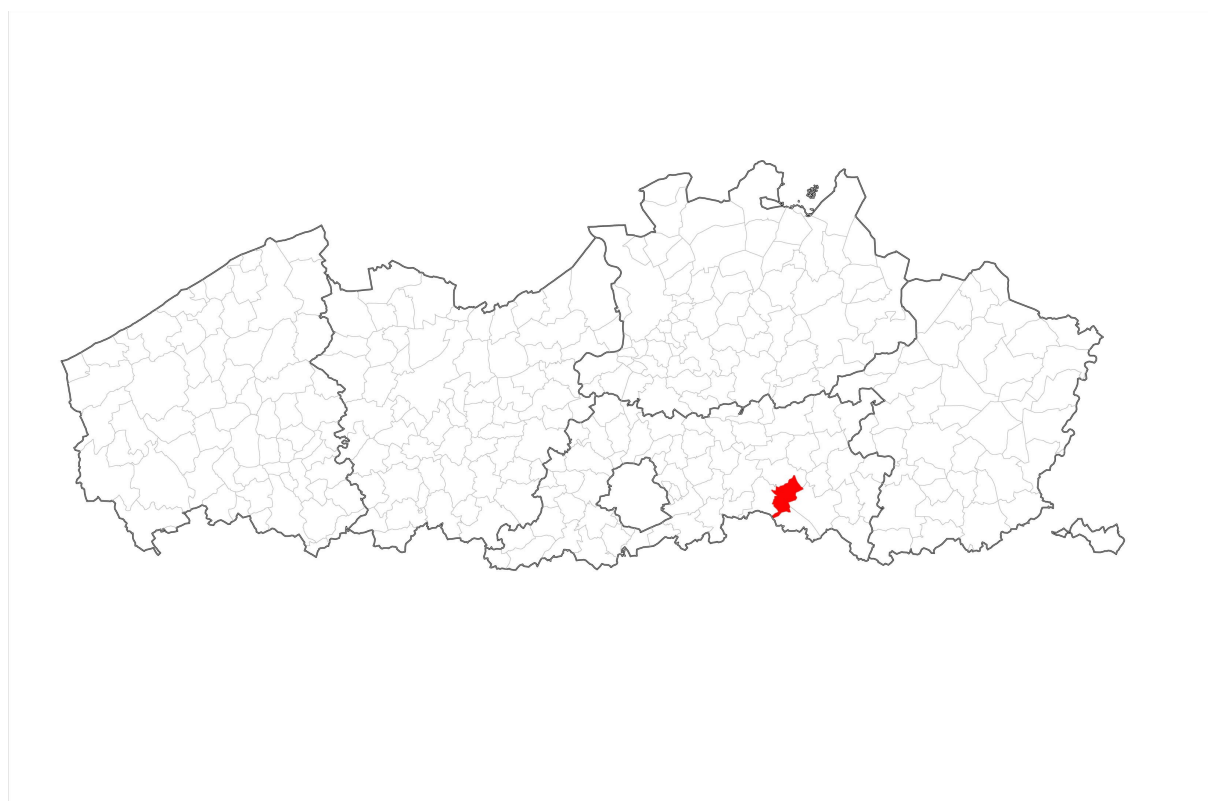

Fig. 1: Situeringssplan

- Administratieve gegevens met betrekking tot de locatie van het onderzoek:
  - Provincie: Vlaams-Brabant
  - Locatie: Boutersem (Vertrijk)
  - Plaats: Roosbeeksestraat
  - Toponiem: O.L.V. Hemelvaartkerk
  - x/y Lambert 72-coördinaten:
    - 182900, 169016
    - 182912, 168993
    - 182860, 168978
    - 182860, 168978

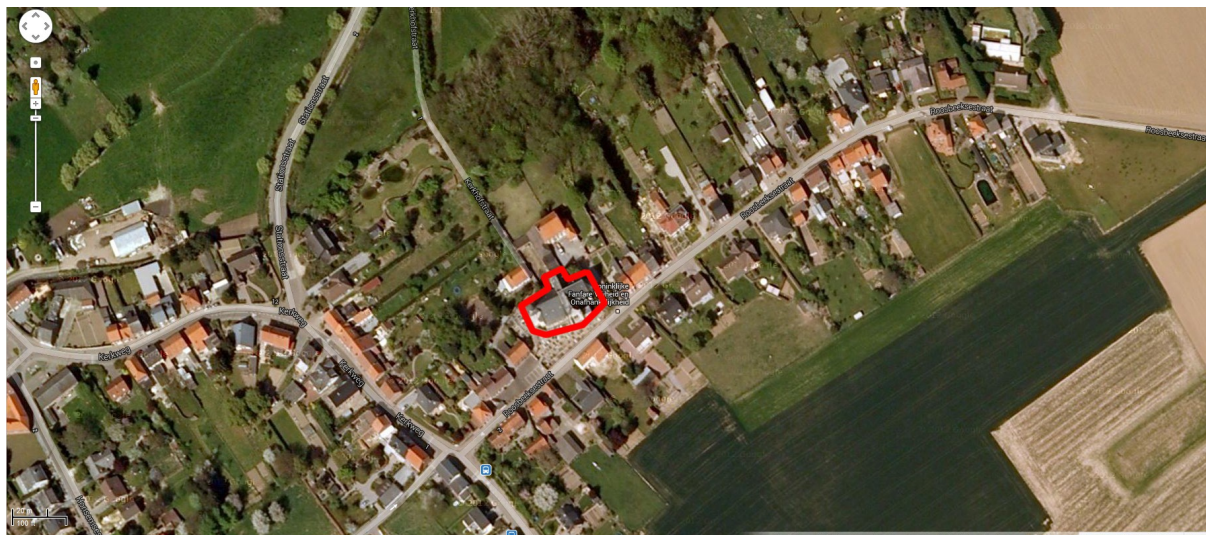

Fig. 2: Kleurenorthfoto met een situering van het onderzoeksgebied (maps.google.nl)

Het projectgebied (Fig. 2) is aan de oostelijke zijde van het centrum van Vertrijk gelegen, ten zuiden van Boutersem en ten noorden van de E40. De Kerkhofstraat komt langs het noordwesten uit op de O.L.V. Hemelvaartkerk. Ten noorden van het onderzoeksgebied (tussen Vertrijk en Boutersem) bevindt zich het natuurreservaat Snoekengracht.

3.2 Aard bedreiging

Bij de restauratie van de Hemelvaartkerk in Vertrijk, zal op basis van het geplande vooronderzoek beslist worden over verdere restauratieopties en de aanleg van een nieuw verwarmingssysteem. Aangezien de huidige vloer 75 cm hoger zou liggen dan het oorspronkelijke niveau wordt een beperkt archeologisch onderzoek uitgevoerd tot op de oorspronkelijke vloer, aangezien de kans bestaat dat waardevolle archeologische en historische informatie onherroepelijk verloren gaat bij de restauratiewerken. Daarom werd een archeologisch onderzoek aanbevolen, zodat een inschatting kan gemaakt worden van eventueel op het terrein aanwezige archeologische waarden en de impact van de geplande werkzaamheden hierop, alvorens de werken van start kunnen gaan. Het onderzoek naar het oorspronkelijke niveau vindt plaats in de toren.

Het studie bureau wenste bovendien de aanleg van vier sonderingsputten aan de buitenzijde van de kerk, om voor elk van de bouwfases van de kerk, de funderingssamenstelling te kennen. Het archeologisch onderzoek naar de funderingen van de kerk is hier het gevolg van na overleg met opdrachtgever en Onroerend Erfgoed.

3.3 Onderzoeksopdracht

De bedoeling van het onderzoek is het vaststellen van de eventuele aanwezige archeologische en historische waarden en deze in relatie tot hun context te interpreteren en zo correct mogelijk te waarderen om de gevolgen van de geplande bedreiging te kunnen inschatten. Vervolgens is het ook de bedoeling eventueel aanwezige resten voldoende te documenteren om zoveel mogelijk de werkzaamheden te kunnen laten verder gaan.

Het verkennend archeologisch onderzoek dat wordt uitgevoerd aan de vloer van de trappentoren, waar het oorspronkelijke vloerniveau met circa 75 cm werd opgehoogd dient als doel de oorspronkelijke Gobertange traptreden vrij te leggen en het analyseren van de vloeropbouw ter hoogte van de vroegere doorgang naar de kerk. Vervolgens dienen twee

sonderingsputten buiten de kerk gegraven met als doel de fundering van de steunbeer in kaart te brengen. De sonderingen van minimum 1 x 1 m moeten aan de westelijke steunbeer van het noordelijke transept en aan de westelijke muur van het noordelijke transept gelegen zijn.

4 Beschrijving referentiesituatie

4.1 Landschappelijke context

4.1.1 Topografie

Op de topografische kaart is het gebied gelegen op een hoogte tussen 60 en 70 m TAW (Fig. 4). Het projectgebied bevindt zich op een helling die van zuidoost naar noordwest afloopt weg van een plateau, in de richting de waterloop Velp. Vertrijk bevindt zich in het holle wegendland van Hoegaarden dat gekenmerkt wordt door een golvend plateau, versneden met smalle valleien met een gesloten landschap. Het onderzoeksgebied bevindt zich op de helling van zo'n vallei.

Fig. 3: Topografie (<http://www.agiv.be>)

4.1.2 Hydrografie

Het gebied is op hydrografisch vlak gelegen binnen het Demerbekken, in de subhydrografische zone Velp tot monding waterloop. De Velp loopt ten westen en noorden van het onderzoeksgebied. Aan de oostelijk zijde van het plateau bevindt zich de Vondelbeek.

Fig. 4: Hydrografie (<http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/vha>)

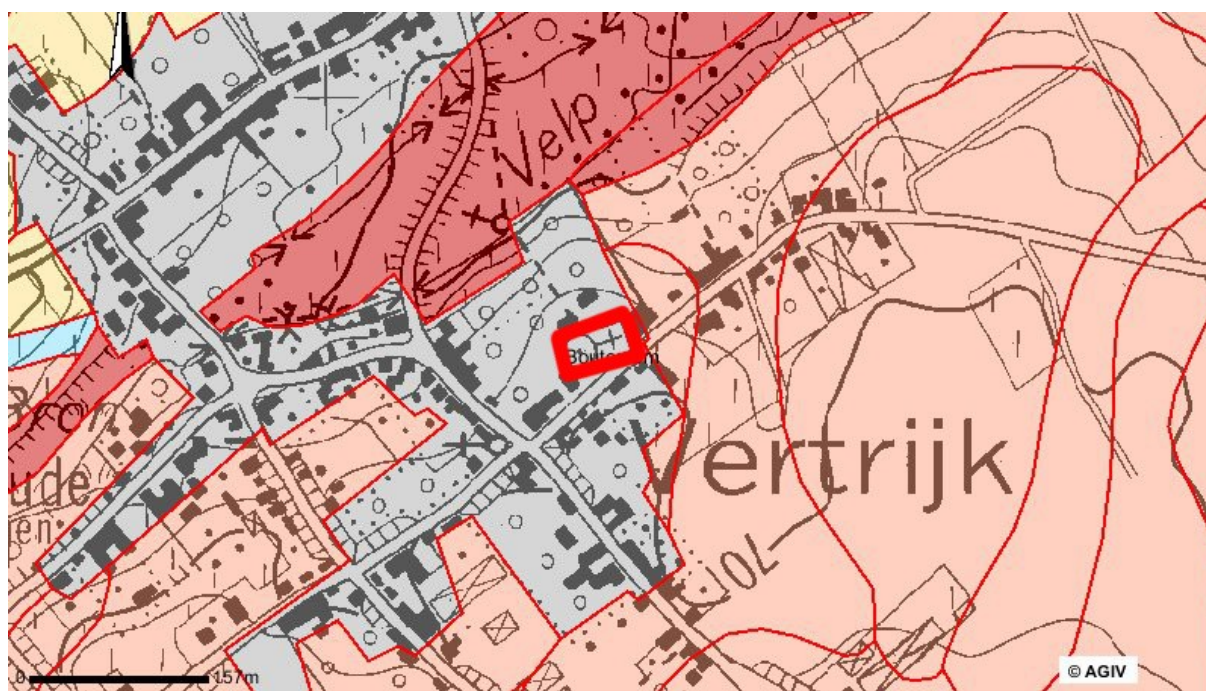

Fig. 5: Bodemkaart (<http://www.agiv.be>)

4.1.3 Bodem

Het gebied is gelegen in de Leemstreek. De geologische ondergrond van het terrein bestaat uit de Formatie van Sint Huibrechts Hern, gekenmerkt door grijsgroen zeer fijn zand, kleihoudend, glauconiethoudend en glimmerrijk.¹

¹ <http://dov.vlaanderen.be>

Het onderzoeksgebied zelf is op de bodemkaart aangegeven als bebouwde zone (OB). Dit zegt bijgevolg weinig over de bodemkundige eigenschappen. Onmiddellijk ten oosten bevindt zich een droge leembodem met textuur B-horizont (Aba). Deze bodem is ook ten westen en ten zuiden van de dorpskern te vinden. Ten noorden is op de bodemkaart een natte leembodem zonder profiel aangegeven (Afp). De vaststellingen tijdens het terreinonderzoek tonen aan dat zich in het onderzoeksgebied eveneens een droge leembodem met textuur B-horizont bevindt.

Uit deze beschouwing blijkt dat in de regio van het onderzoeksgebied dus grotendeels éénzelfde lemige bodem aanwezig is. Deze is overwegend droog, maar kan lokaal ook nat zijn. De nattere bodem ligt vlakbij de Velp, terwijl de droge bodems op het plateau en flanken terug te vinden zijn.

4.2 Beschrijving gekende waarden

4.2.1 Historische gegevens omgeving onderzoeksgebied

Vertrijk, een deelgemeente van Boutersem, ontstond vermoedelijk in de Romeinse tijd. De Romeinse heirbaan liep langs het huidige onderzoeksgebied. De eerste vermelding van de deelgemeente dateert uit 1151, waarbij het dorp zich zowel uitstrekte aan de linker- als rechteroever van de Velpe.²

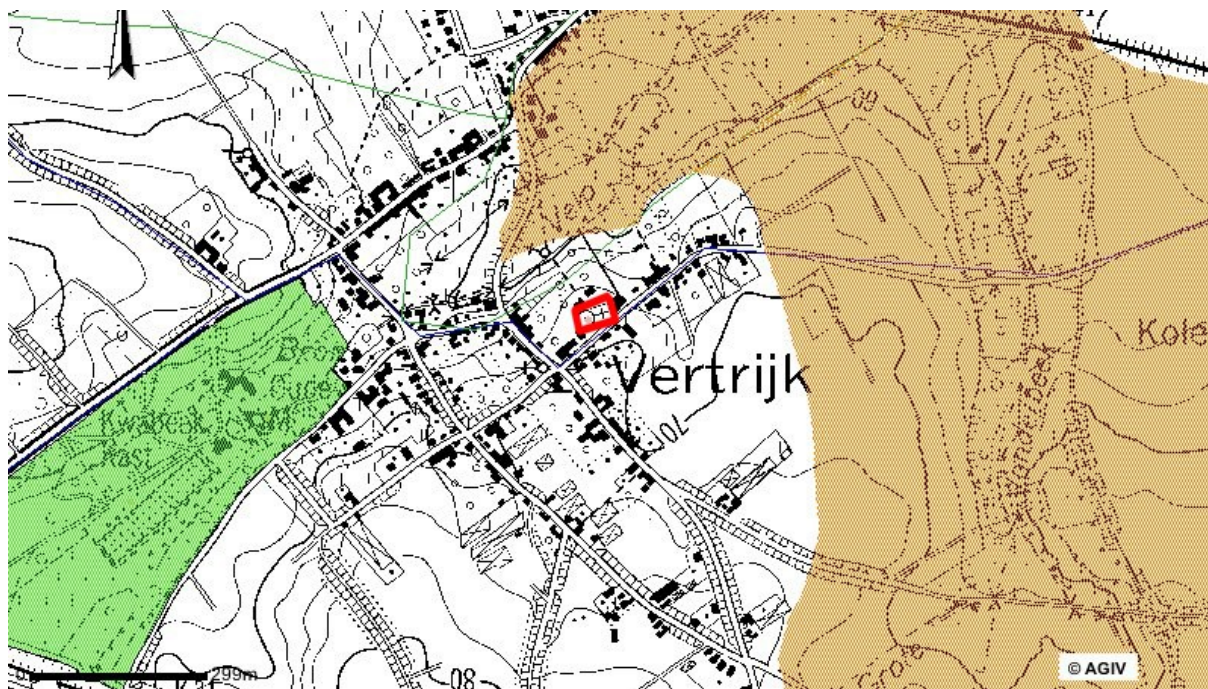

Fig. 6: Landschapsatlas (<http://www.agiv.be>)

Met betrekking tot de historische gegevens van de omgeving van het onderzoeksgebied werd eerst en vooral de landschapsatlas geraadpleegd. Zoals reeds hoger aangehaald, bevindt het onderzoeksgebied zich in het traditionele landschap van het holle wegenland van Hoegaarden. Bovendien is de relictzone van de Velpvallei ten noorden en ten oosten gelegen. Deze zone strekt zich uit over de fusiegemeentes Boutersem, Kortenaken, Tienen en Glabbeek. In deze vallei zijn nog heel wat eeuwenoude landschapsstructuren, o.m. de kleine percelen met knotwilgenrijen en houtkanten te bemerken. De Velp is de rivier die het water van zandlemig Hageland afvoert. Er zijn nog een aantal watermolens langsheen de Velp bewaard. Ten zuidwesten van het onderzoeksgebied bevindt zich het beschermde kasteeldomein van Kwabeek. Het domein met kasteel werd respectievelijk in 1982 en 1985 beschermd. Het maakte deel uit van een baronie die

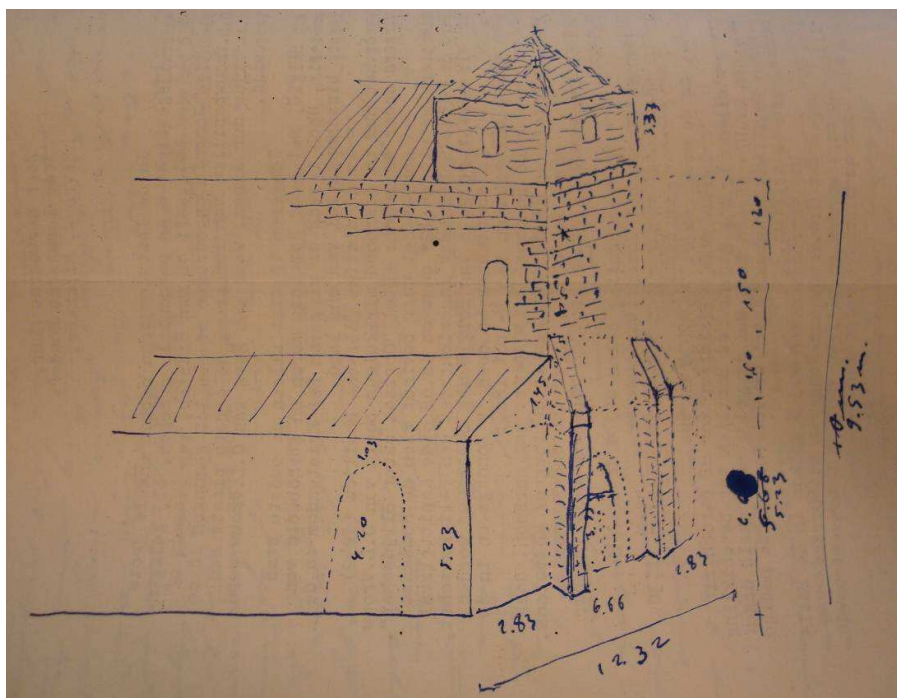
² <http://www.velpeleven.be/deelgemeentevertrijk.htm>

één van de belangrijkste burchten in de streek bezet. Op iconografisch materiaal uit het einde van de 17de eeuw is een hoge, met grachten omgeven toren afgebeeld. In de tweede helft van de 18de eeuw werd deze slottoren geïncorporeerd in een traditionele kasteelhoeve. Het huidige kasteel is echter veel recenter, en dateert uit het einde van de 18de en uit de 19de eeuw.³

4.2.2 Historische en bouwkundige gegevens O.L.V. Hemelvaartkerk

De eerste kerk in het onderzoeksgebied zou uit hout en/of leem vervaardigd zijn en was waarschijnlijk éénbeukig. De tweede helft van de 10de en het eerste kwart van de 11de eeuw zag de bouw van een stenen kerk in vroeg-romaanse stijl. De kerk en kerktoren werden in witte natuursteen opgetrokken en moeten gesitueerd worden tussen de huidige toren en het hoogkoor. De kerk was driebeukig, maar veel kleiner dan het huidige gebouw. R. Kempeneers, pastoor van Verrijck van 1944 tot 1978, gaf een beschrijving van deze eerste kerk op basis van archiefonderzoek en archeologische opgravingen, die hij uitvoerde in de periode 1950-1970 (Fig. 7).⁴

Vlak voor de huidige toegangsdeur tot de traptoren werden restanten van de fundamenten van de wanden van de vroegere Romaanse zijbeuk opgegraven (Fig. 8). De funderingen bevonden zich tot op een diepte van 1,45 m onder het huidige vloerniveau en hadden een breedte van 1,40 m. De zijwanden hadden een breedte van 82 cm. De muren van de zijbeuken liepen links en rechts van het oude koor door, maar zijn er minder dik. Op 1,20 m diepte werd een stuk muur van 1 m breed van het oude koor teruggevonden. Bovengronds was deze muur opnieuw ongeveer 80 cm breed. Het koor (breedte: 6,80 m) is breder dan de middenbeuk (breedte: 6,66 m). De pijlers tussen de hoofdbeuk en zijbeuken waren rechthoekig.⁵

Omstreeks 1160 was de kerk bouwvallig en te klein geworden voor het groeiende aantal inwoners. Er werd een nieuwe toren gebouwd, ten westen van de eerste toren. De eerste toren werd daarop afgebroken. Zo kwamen er twee kolommen bij en werd het schip met één travee verlengd. De nieuwe toren was een verdedigingstoren, waar mensen konden schuilen. Hij werd daarom niet van een gelijkvloerse toegang voorzien en de verdiepingen konden enkel met ladders bereikt worden. De constructie werd opgetrokken uit witte zandkalksteen met hier en daar een bruine ijzerzandsteen ertussen.⁶

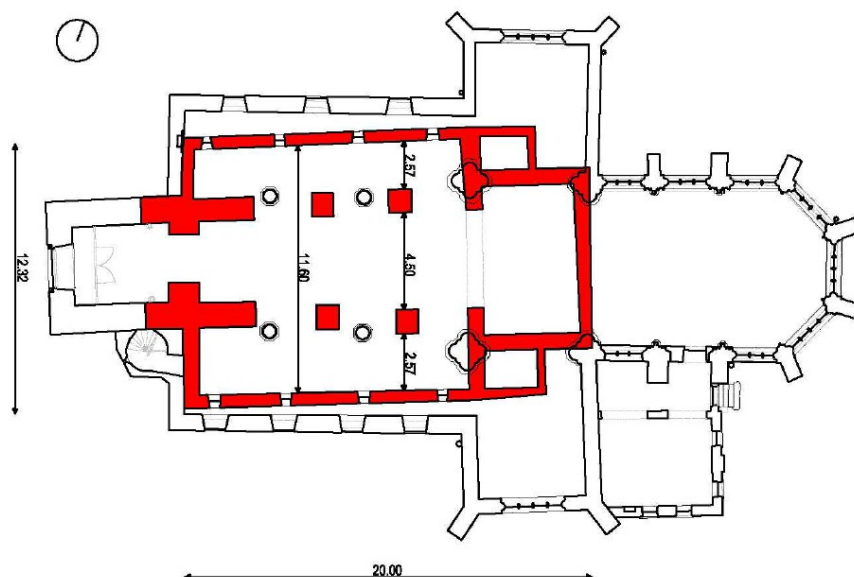

Fig. 8: Situering van de kerk van 950-1020 (rood) binnen de huidige kerk. Gebaseerd op een schets van pastoor R. Kempeneers

Omdat de nieuwe toren niet voorzien was van een toegangspoort, zorgde men later voor een ingang tot het schip aan de zuidbeuk. De fundamenteën van deze deur liggen onder de huidige vloer, ter hoogte van de westelijke travee van de zuidgevel. Pas vanaf 1815 werd een ingang aan de westzijde van de toren voorzien. De vloer lag omstreeks 1160 vermoedelijk 75 à 80 cm lager dan het huidige niveau (Fig. 9).⁷

Betreffende het verdere verloop van de bouwgeschiedenis van de kerk zijn er voor de periode 1250 - 1350 in de literatuur twee verschillende versies te vinden. Beide zijn vanuit bouwhistorisch oogpunt mogelijk en ook de bouwsporen in situ geven geen uitsluitsel. Beide theorieën worden trouwens door de twee personen die het meest van de kerk afweten ondersteund: R. Kempeneers en R. Lemaire. Slechts doorgedreven archeologisch onderzoek in de kerkbodem zou uitsluitsel kunnen geven betreffende de juistheid van één van beide theorieën.

Volgens de eerste theorie is de vroeg-gotische traptoren omstreeks 1250 tegen de Romaanse kerk gebouwd en bleef het Romaanse schip tot 1488 staan. Toen werd het vervangen door een klein gotisch schip, waarna men voor het koor en de dwarsbeuken voor grotere afmetingen opteerde. Kanunnik Lemaire, hoogleraar architectuur en monumentenzorg aan de Katholieke Universiteit Leuven, baseerde zijn veronderstelling op het feit dat er geen verband is tussen de traptoren en de verdedigingstoren, die in een andere stijl werd opgetrokken. De manier waarop de ingang in de torenverdieping werd ingekapt, doet veronderstellen dat de traptoren niet veel later dan de

⁶ ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 7-8

⁷ ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 9-10

toren werd opgetrokken. Ook de ramen van de traptoren zijn uitgevoerd als lichtspleten (Fig. 10), zoals bij de verdedigingstoren.

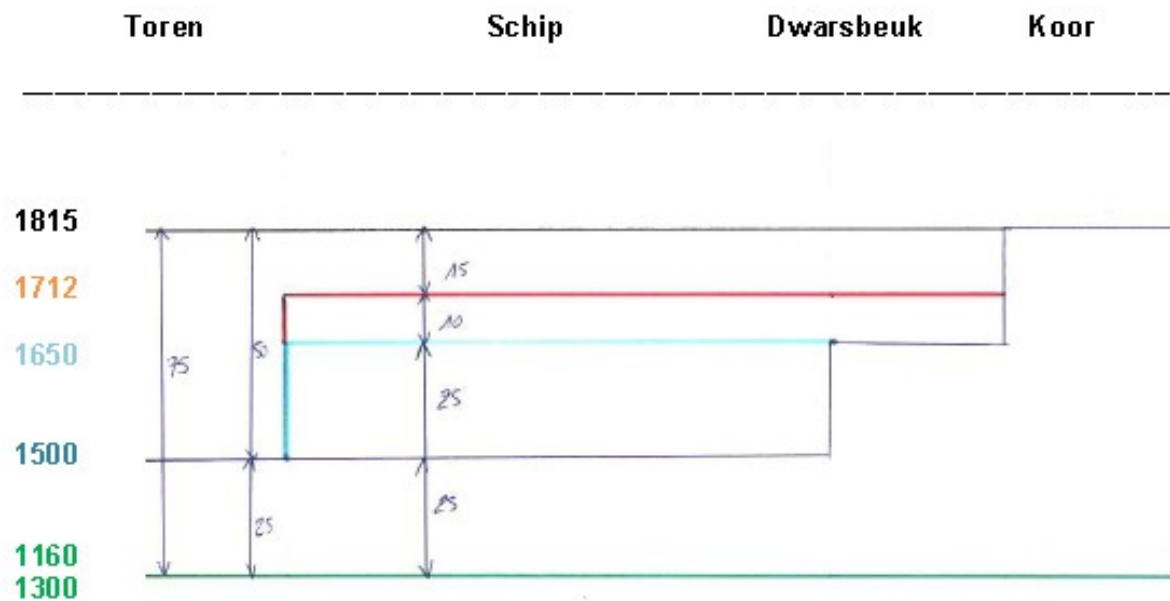
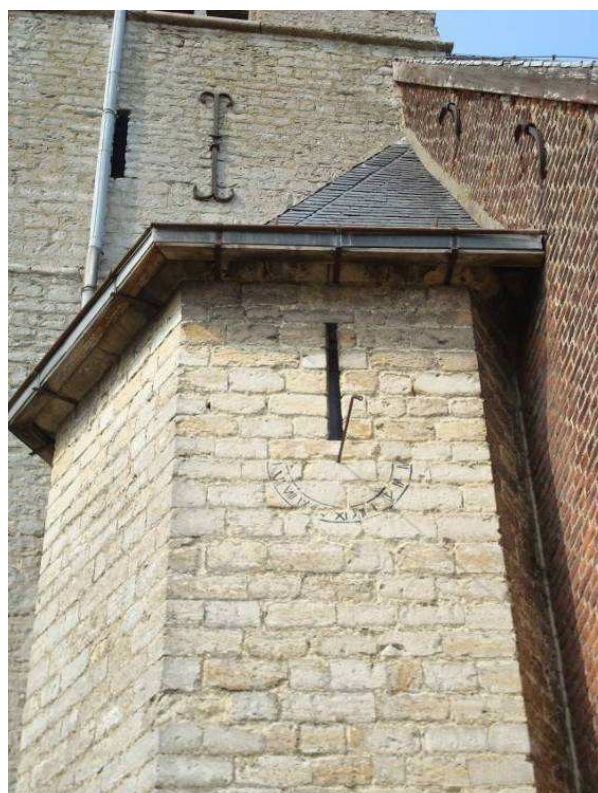

Fig. 9: Schema consecutieve verhoging vloerniveaus (ORIGIN Architecture & Engineering)

Fig. 10: Zicht van de zuidgevel van de traptoren met lichtspleet en zonnewijzer (foto ORIGIN Architecture & Engineering 2009)

Fig. 11: Deze bouwnaad toont aan dat het koor en de noordelijke transeptarm op een verschillend tijdstip werden opgetrokken (ORIGIN Architecture & Engineering 2008)

Volgens de tweede theorie werd omstreeks 1350 het Romaanse schip gesloopt en een nieuw schip met vroeg-gotische kolommen opgetrokken op min of meer hetzelfde grondplan, samen met het traptorentje. De tweede theorie is misschien realistischer, aangezien de traptoren met de aansluitende westmuur van de zuidelijke zijbeuk één geheel vormt en de kolommen van het schip lager en dichter bij elkaar staan dan de kolommen van het koor. Vreemd is en blijft dat er over de opbouw van deze kerk minder geweten is dan over de vroeg-Romaanse bouwfase.⁸ De gotische kerk had vermoedelijk geen kruisbeuk en een koor dat ca. 7 m breed is. Het koor bevond zich op de plaats van de huidige viering en lag één trede hoger dan de vloer van het schip. In de noordelijke zijbeuk werden een zwarte plavei met letter M in schuine stand en een witte plavei met letter X in tegenovergestelde schuine stand teruggevonden. De letters vormen mogelijk het eerste en laatste cijfer van een jaarschrift. Volgens R. Kempeneers zijn deze tegels afkomstig uit het oude koor en zouden ze aantonen dat omstreeks 1310 een stenen vloer in wit/zwart patroon in het koor lag. Later werd nog een plavei ontdekt met een inscriptie van een L in dezelfde stijl. Kempeneers ging uit van de veronderstelling dat er plaveien met honderdtallen ontbreken. Men verkrijgt M(CCC)LX of 1(3)60, wat kan verwijzen naar het bouwjaar van het gotische schip.⁹

Behalve de 24 stenen treden tot aan de torenverdieping zouden er nog vier treden onder de huidige vloer zitten. Het plan van de buitenomtrek van de traptoren is een onregelmatige zeshoek; het plan van de spiltrap is cirkelvormig. Twee van de zes zijden worden gevormd door de wanden van de toren en de zijbeuk. In de westelijke zijbeukmuur had men voldoende plaats nodig voor het uitkappen van een smalle deur en het plaatsen van de eerste trede. De deur mat 0,85 bij 1,70 m en was voorzien van twee groeven, waardoor het mogelijk was om met balken de toegang af te sluiten. In de kerk is nog steeds tegen de westzijde van het schip een grendel van grof smeedijzer zichtbaar.¹⁰

In 1455 besliste het kapittel van St.-Lambertus om de parochie Vertrijk met Boutersem te verenigen en de kerk van Vertrijk tot kapittelkerk uit te bouwen. Hiervoor was een groter en beter uitgerust koor nodig. De werken voor de bouw van een groter koor werden rond 1500 gestart. Bij een vloerverhoging werd ook het vloerniveau in de traptoren opgehoogd, zodat drie treden onder de vloer verdwenen. De deur werd 52 cm ingekort, maar bleef op dezelfde plaats. Rond 1500 werd het huidige koor achter het oude koor gebouwd en de dwarsbeuk erover en ernaast. Oorspronkelijk wou men het schip in dezelfde proporties bouwen. De werken hebben aanzienlijke tijd in beslag genomen, onder meer omdat de werken werden stilgelegd door het uitbreken van een pestepidemie. Ten vroegste in 1520 werd de noordkant van de dwarsbeuk of het St.-Catharinakoor gebouwd. De naad die zichtbaar is aan de buitenzijde (Fig. 11) toont aan dat de bouw los van de overige bouwwerken geschiedde.¹¹

De sacristie werd rond 1500 tegen het nieuwe koor aangebouwd, maar het is niet duidelijk aan welke zijde van het koor. Sporen aan de noordzijde van het koor doen vermoeden dat de sacristie langs deze zijde werd gebouwd. Om meer zekerheid te bieden, dient er een onderzoek naar de funderingen te worden uitgevoerd.¹² In 1712 werden restauratiewerken gepland, betreffende het verbreden van de zijbeuken, het verhogen van de schipmuren en het aanpassen van het dak tot een groot zadeldak. De aanleiding van deze werken was de belabberde toestand van het oude schip, eerder dan een toename van het aantal gelovigen. Bij deze gelegenheid zou de vloer van het schip en de zijbeuken met 10 cm verhoogd zijn. De werkzaamheden zijn vermoedelijk pas in 1728 uitgevoerd.¹³ Op bevel van de abt van Villers werd in 1738 een nieuwe sacristie ten zuiden van het koor opgetrokken. In 1815 werd het vloerpeil in de toren met 50 cm verhoogd. De hele

8 ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 11-12

9 ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 15-16

10 ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 11-12

11 ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 18-21

12 ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 27

13 ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 48

kerkvloer, behalve in het hoogkoor, werd 15 cm verhoogd en gedeeltelijk vernieuwd. In 1906 werd opnieuw een nieuwe sacristie gebouwd.¹⁴ Sinds 1942 zijn kerk en kerkhof beschermd.¹⁵

Fig. 12: Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (<http://www.ngi.be>)

Op de kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), kan gezien worden dat het projectgebied gelegen is in landbouwgebied (Fig. 12 en Fig. 13). De huidige straten van het centrum zijn goed te herkennen. De Kerkhofstraat wordt op de Ferrariskaart weergegeven als een perceelsgrens met bomenrij. Rond de kerk werd een kerkhof aangegeven. Op de Atlas der Buurtwegen uit circa 1841 is de kerk duidelijk terug te vinden (Fig. 14). De percellering die op beide historische kaarten te zien is, lijkt aan te sluiten bij de huidige perceelsgrenzen.

Fig. 13: Detail kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (<http://www.ngi.be>)

¹⁴ ORIGIN Architecture & Engineering 2009, 48, 54, 69

¹⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/41587>

Fig. 14: Atlas der Buurtwegen (<http://gis.vlaamsbrabant.be/webgis/bin/view/AtlasBuurtwegen>).

4.2.3 Archeologische voorkennis

In en nabij het projectgebied zijn volgens de Centrale Archeologische Inventaris (Fig. 15) verschillende archeologische waarden aanwezig.

Het onderzoeksgebied zelf is gelegen binnen CAI 1071 en omvat de kerk. Tijdens de aanleg van de huidige verwarmingsinstallatie werden resten van oude muren aangetroffen waarvan vermoed wordt dat ze deel uitmaakten van de oude sacristie (ca. 1500). Bovendien werd een concentratie Romeinse dakpannen gevonden, waardoor het vermoeden werd geopperd dat er een Romeinse villa onder de huidige kerk ligt.¹⁶

Er kan echter een kritische vraag gesteld worden, of de muurresten toegeschreven mogen worden aan een sacristie ca. 1500. De aanwezigheid van een sacristie van 1738 en in 1906 vervangen werd door de huidige, is gekend. Ervoor zal een sacristie aanwezig geweest zijn, maar het lijkt aannemelijker dat deze zich aan de noordzijde bevond.¹⁷

Ten noorden van het onderzoeksgebied bevinden zich nog:

- CAI 410: watermolen uit de late middeleeuwen, gelegen tussen de spoorweg en de Statiestraat, stroomopwaarts op Velp.¹⁸
- CAI 411: Loforthoeve die later werd omgebouwd tot waterburcht/donjon uit de late middeleeuwen. De hoeve is verdwenen maar sporen van de versterking zijn nog zichtbaar in de vorm van reliëfverstoringen. Het domein van de hoeve, tussen Smidstraat, Stationstraat, Keizerstraat en Vondelbeek, omvatte ook de nog bestaande Koningsbron.¹⁹

¹⁶ Mertens 1968, 77; Genicot *et al* 1971, 49-50; Nackarts 1998, 105-107

¹⁷ Mondelinge mededeling Robin Engels, ORIGIN Architecture & Engineering cvba

¹⁸ Martens 1997, 14

¹⁹ Martens 1997, 14

- CAI 413: de Cijnshoeve van Steenwege uit de late middeleeuwen is momenteel verdwenen. De hoeve inde de cijns voor het kasteel van Boutersem.²⁰
- CAI 409: Het landgoed van Judocus Leplas, een luthof, werd verkocht in 1782.²¹

Ten oosten bevinden zich nog:

- CAI 706: Op luchtfoto's van de VLM Diest uit 1992 is op deze locatie langs de Vondelbeek in Vertrijk een rechthoekige lichte vlek zichtbaar. Meer informatie is tot op heden niet gekend.²²
- CAI 702: Op luchtfoto's van de VLM Diest uit 1992 zijn op deze locatie aan de Kolemveldstraat in Roosbeek cirkelvormige donkere omtreksporen te zien. Meer informatie is tot op heden niet gekend.²³

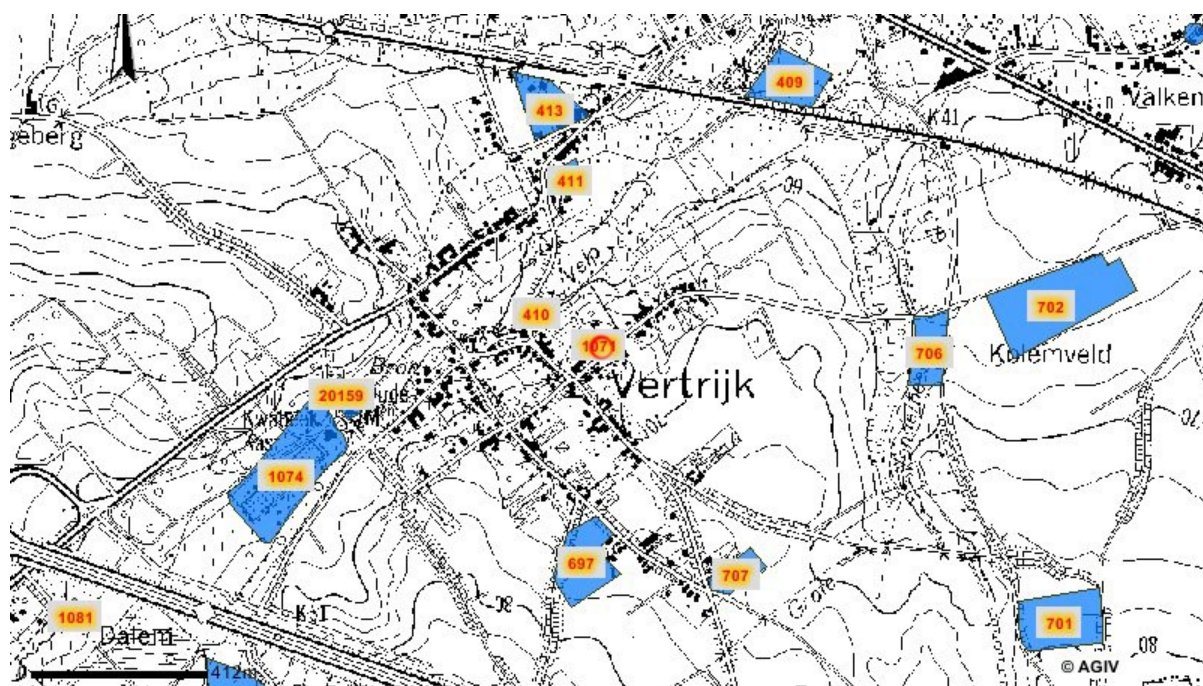

Fig. 15: Overzichtskartaal CAI (<http://www.agiv.be>)

Ten zuidoosten bevinden zich nog:

- CAI 701: Op luchtfoto's van de VLM Diest uit 1992 zijn op deze locatie aan de Kolemveldstraat in Roosbeek donkere vlekken te zien. Meer informatie is tot op heden niet gekend.²⁴

Ten zuiden bevinden zich nog:

- CAI 697: Op luchtfoto's van de VLM Diest uit 1992 zijn op deze locatie aan de Honsemstraat - GR. Konijnestraat in Vertrijk talrijke sporen te zien. Meer informatie is tot op heden niet gekend.²⁵
- CAI 707: Op luchtfoto's van de VLM Diest uit 1992 zijn op deze locatie aan de Koutemstraat in Vertrijk rechthoekige donkere omtreksporen te zien. Meer informatie is tot op heden niet gekend.²⁶

²⁰ Martens 1997, 14

²¹ Martens 1997, 14

²² Martens 1997, 21

²³ Martens 1997, 21

²⁴ Martens 1997, 21

²⁵ Martens 1997, 21

²⁶ Martens 1997, 21

Ten westen bevinden zich nog:

- CAI 20159: neerhof van Kasteel van Kwabeek. Het omvat een alleenstaande hoeve uit de late middeleeuwen.²⁷
- CAI 1074: het kasteel van Kwabeek bestaat uit een motte met opper- en neerhofstructuur uit de late middeleeuwen. De middeleeuwse slottoren werd ingebouwd in de kasteelhoeve uit de tweede helft van de 18de eeuw.²⁸

Uit de CAI blijkt dat er voornamelijk vermoedens zijn van archeologisch erfgoed, met name aan de hand van luchtfoto's. Er werd in de omgeving echter weinig archeologisch onderzoek uitgevoerd.

---

²⁷ Martens 1997, 14; Deneef 2004, 127-135

²⁸ Genicot *et al* 1971, 51; Martens 1997, 8; Deneef 2004, 127-135

5 Resultaten terreinonderzoek

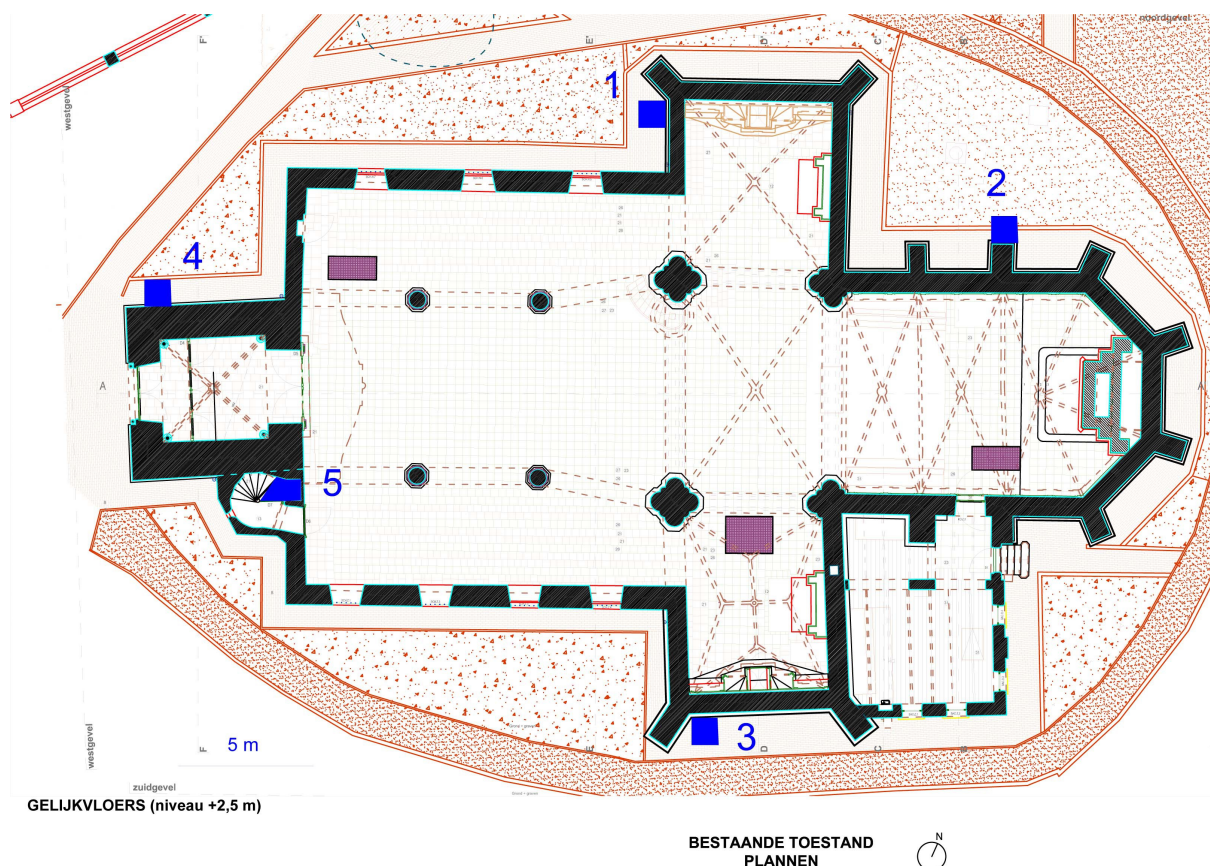
5.1 Toegepaste methoden & technieken

Er werd een verkennend archeologisch onderzoek uitgevoerd aan de vloer van de traptoren, waarvan het oorspronkelijke niveau 75 cm opgehoogd zou zijn (zie hoger). Het verkennend archeologisch onderzoek bestond uit het vrijleggen van de oorspronkelijke toegang en het analyseren van de lagenopbouw ter hoogte van de vroegere doorgang naar de kerk. Deze werkput kreeg het nummer 5.

Er werden eveneens vier sonderingsputten buiten de kerk gegraven (WP1-4), met als doel de funderingen in kaart te brengen. De putten hadden een minimale grootte van 1 bij 1 m. Beschoeiing van de putten bleek niet nodig, door de sterke leemhoudende grond en droge eigenschappen van de bodem. De verschillende vlakken en profielen van de put werden geregistreerd. Skeletresten werden gedocumenteerd aan de hand van fotogrammetrie en met behulp van een skeletformulier.

De afmetingen van de putten bedragen:

- WP1: 1,00 x 1,40 m
- WP2: 1,20 x 1,30 m
- WP3: 1,15 x 1,40 m
- WP4: 1,16 x 1,40 m
- WP5: 0,77 x 1,40 m

5.2 Bespreking werkputten

Uit een beschouwing van de hoogtes van de bovenzijde van de werkputten, blijkt dat werkput 2, gelegen aan het koor, het laagst gelegen is, gevolgd door werkput 1 aan de noordelijke zijbeuk. Werkputten 3, 4 en 5 kennen een gelijkaardige hoogte.

	WP1	WP2	WP3	WP4	WP5
Bovenzijde werkput in m tov nulpunt	1,96	1,80	2,27	2,16	1,78
Bovenzijde werkput in m TAW	70,84	70,68	71,15	71,04	70,66
Onderzijde fundering in m	1,80	1,76	2,00	1,95	0,80
Aangelegde diepte werkput in m	1,86	1,85	2,10	2,05	1,01

Nergens werd het grondwaterniveau aangetroffen.

5.2.1 Onderzoek van de traptoren

Werkput 5 bevond zich in de traptoren. Volgens de bijzondere voorwaarden moesten de vier traptreden die onder de huidige vloer zouden zitten, vrijgelegd worden. In samenspraak met de architect en Onroerend Erfgoed werd echter besloten de werkput aan te leggen in de ruimte onder de trap, zodat de doorgang gevrijwaard kon blijven. Op die manier kon op zoek gegaan worden naar de oorspronkelijke deuropening.

Fig. 17: Zicht op de lagenopbouw in de traptoren

Fig. 18: Detail van de onderste lagen in de traptoren

Eerst werden voor het onderzoek de vloertegels (M3) weggehaald. Het gaat om donkergrijze tegels van 16 bij 16 cm, gevat in een cementlaag (L1). Daaronder bevond zich een homogeen bruin puinpakket van 20 cm dik (L2), gevolgd door een zeer gelijkaardig pakket van 30 cm dik (L5). Beide zijn te interpreteren als ophogingspakketten. Waarschijnlijk zijn ze te relateren aan de ophogingen die plaatsvonden tussen 1500 en 1815. Vondstmateriaal omvat fragmenten van een groene wijnfles. Ze zijn afkomstig uit L5 en lijken te dateren uit de nieuwe tijd.

Daaronder bevond zich een dun, homogeen donker bruingrijs pakket (L3), gelegen op een homogeen geel zandbed (L4). Vermoedelijk zijn de twee onderste lagen te beschouwen als de

restanten van een oud vloerniveau. Deze komen gelijk met het niveau van een dorpel in de oostelijke profielwand.

Fig. 19: Bakstenen vloer M9

Op een diepte van 73 cm werden de resten van een bakstenen vloer aangetroffen (M9). Deze werd uitgevoerd in brokken baksteen, in een wild verband en gevoegd met kalkmortel. De oostelijke muur (M4) is duidelijk gemetst tussen M5 en M8. Opvallend is dat het bovenste deel van de muur gemetst is in baksteen. Het deel daaronder werd uitgevoerd in natuursteen. De scheidingslijn tussen beide materiaalsoorten komt qua hoogte ongeveer overeen met de scheidingslijn tussen lagen 2 en 5. Verder zijn delen van de zuidelijke en westelijke muur dicht gemetst met baksteen, in functie van de ophoging van het vloerniveau. Daarbij werd de toegangsdeur naar links verplaatst en werd M5 hernomen. Tot slot werd nog een sondering uitgevoerd onder de bakstenen vloer, maar die toonde aan dat tot 28 cm onder het vloerniveau geen andere vloerniveaus meer waar te nemen zijn.

De hoeken van M5 en M7 zijn afgewerkt met natuursteen, in de voor het overige bakstenen muur. De opbouw van de muren is als volgt

- M4: bakstenen van 15 x 10 x 5,5 cm en gevoegd met kalkmortel. Het deel dat boven het huidige vloerniveau uitsteekt is bovendien bijgewerkt met cementmortel
- M5: bakstenen van 25 x 11,5 x 5 cm en gevoegd met kalkmortel.
- M6: bakstenen van 16 x 11,5 x 6 cm en gevoegd met kalkmortel.
- M7: bakstenen van 18 x 9 x 5,5 cm en gevoegd met kalkmortel.
- M8: bakstenen van 23 x 11 x 6 cm en gevoegd met kalkmortel.

Gezien het beperkte vondstmateriaal is een datering vooral te baseren op de stratigrafische relaties, waardoor een relatieve datering bekomen kan worden. Zoals gezegd blijkt daaruit dat muren 5 en 8 de oorspronkelijke muren van de toegang waren, terwijl muren 4, 6 en 7 later ingemetst werden bij de verhoging van het vloerniveau. Ze zijn bijgevolg waarschijnlijk te

dateren in de periode 1500 tot 1815, net zoals de ophogingspakketten. Aangezien de deuropening volledig dichtgemetst is, kan helaas niets gezegd worden over de lagenopbouw in het schip, gebaseerd op dit onderzoek.

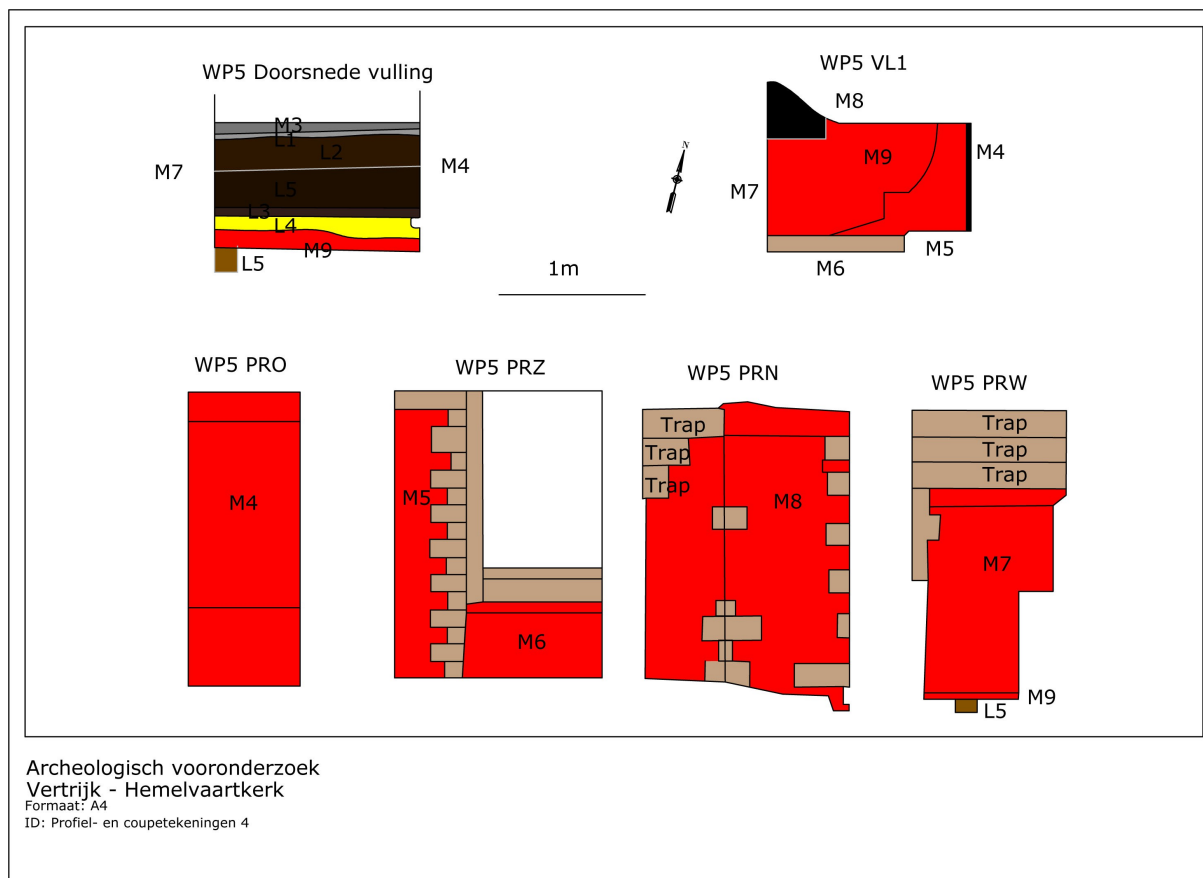

Fig. 20: Tekeningen werkput 5

Fig. 21: Het noordelijke profiel van WP5

Fig. 22: Het oostelijke profiel van WP5

Fig. 23: Het zuidelijke profiel van WP5

Fig. 24: Zicht op de hoek tussen het zuidelijke en westelijke profiel van WP5

Misschien kan ook het baksteenformaat meer vertellen over de datering van de muren. Algemeen kan gesteld worden dat het formaat van bakstenen vroeger groter was, en doorheen de tijd verkleinde. Natuurlijk dient ook dit steeds met een kritische noot bekeken worden. Het lijkt echter wel aan te geven dat inderdaad muren 5 en 8 de oudste zijn. Vervolgens werd muur 7 geplaatst, gevolgd door muur 6. Ook dit wordt bevestigd door de vaststellingen ter plaatse, die aangeven dat muur 6 tegen muur 7 gezet is. Tot slot is muur 4 te beschouwen als de jongste.

5.2.2 Sonderingsputten buiten de kerk

Bovenaan alle werkputten buiten de kerk bevond zich een verharding. Deze bestond uit betontegels, gelegd op een laag stabilisé. In werkputten 1 en 2 bevond zich op 14 cm onder de huidige vloer, een ouder vloerniveau. Dit bestond uit kasseistenen, die rechtstreeks in de grond gelegd werden. Aan de rand bevonden zich boordstenen.

Werkput 1

In werkput 1 bevond zich in de noordoostelijke zijde van de werkput een bakstenen gemetste kolk, waar een steengoed afvoerbuis voor regenwater naartoe liep. Het formaat van de bakstenen is vrij groot en lijkt aan te sluiten bij de funderingsresten die aangetroffen werden in werkput 2. Mogelijk is de kolk bijgevolg toe te schrijven aan de Langerock-verbouwingen en te dateren in 1906.

Op een diepte van 1,16 m werd een skelet aangetroffen. Het skelet was west-oost georiënteerd. De ogen keken naar het noorden en schedel en onderkaak bevonden zich nog in anatomisch verband. Dit wijst er op dat de schedel niet gerold is na de begraving. Resten van de linkerarm werden niet aangetroffen. Deze werden misschien verstoord bij de aanleg van eerder vermelde kolk. Bovendien blijkt in het oosten het skelet doorsneden te zijn door de fundering van de zijbeuk. De fundering is recht door de heup gegaan en sluit er volledig op aan.

De fundering van de dwarsbeuk bestaat uit een willekeurige afwisseling van onregelmatige brokken natuursteen en bakstenen. De fundering is niet zo mooi afgewerkt als in werkputten 3 en 4 (zie verder).

Fig. 25: De kasseistenen verharding in WP1

Fig. 26: Het skelet in WP1

Fig. 27: Detail van de relatie tussen de heup van het skelet en de fundering van de zijbeuk in WP1

Werkput 2

In werkput 2 bleek de fundering van de steunbeer van het koor te bestaan uit bakstenen. De bakstenen begonnen rechtstreeks onder de zichtbare natuurstenen. Bovendien kon vastgesteld worden dat de fundering de contour van de steunberen volgt. Voor stabiliteit vertrapte de bakstenen fundering. In totaal werden 11 vertandingen geteld.

De manier van funderen die hier vastgesteld werd, wijkt volledig af van wat in de andere werkputten vastgesteld werd (zie verder). Gezien de afwijkende manier van funderen, ten opzichte van de andere muren van de kerk, kan de vraag gesteld worden of dit de oorspronkelijke fundering betreft. Het baksteenformaat van 30 x 13 x 6,5 cm is erg groot. Mogelijk is de fundering toe te schrijven aan de Langerock-verbouwingen en te dateren in 1906. Hiervan bestaan plannen. De fundering bevond zich op een diepte van 1,76 m. Aan de onderste rij bakstenen bevond zich centraal in de werkput een concentratie mortel, dat misschien beschouwd kan worden als de restanten van een werkvloer. Nergens werd een insteek vastgesteld.

Fig. 28: Detail fundering steunbeer WP1

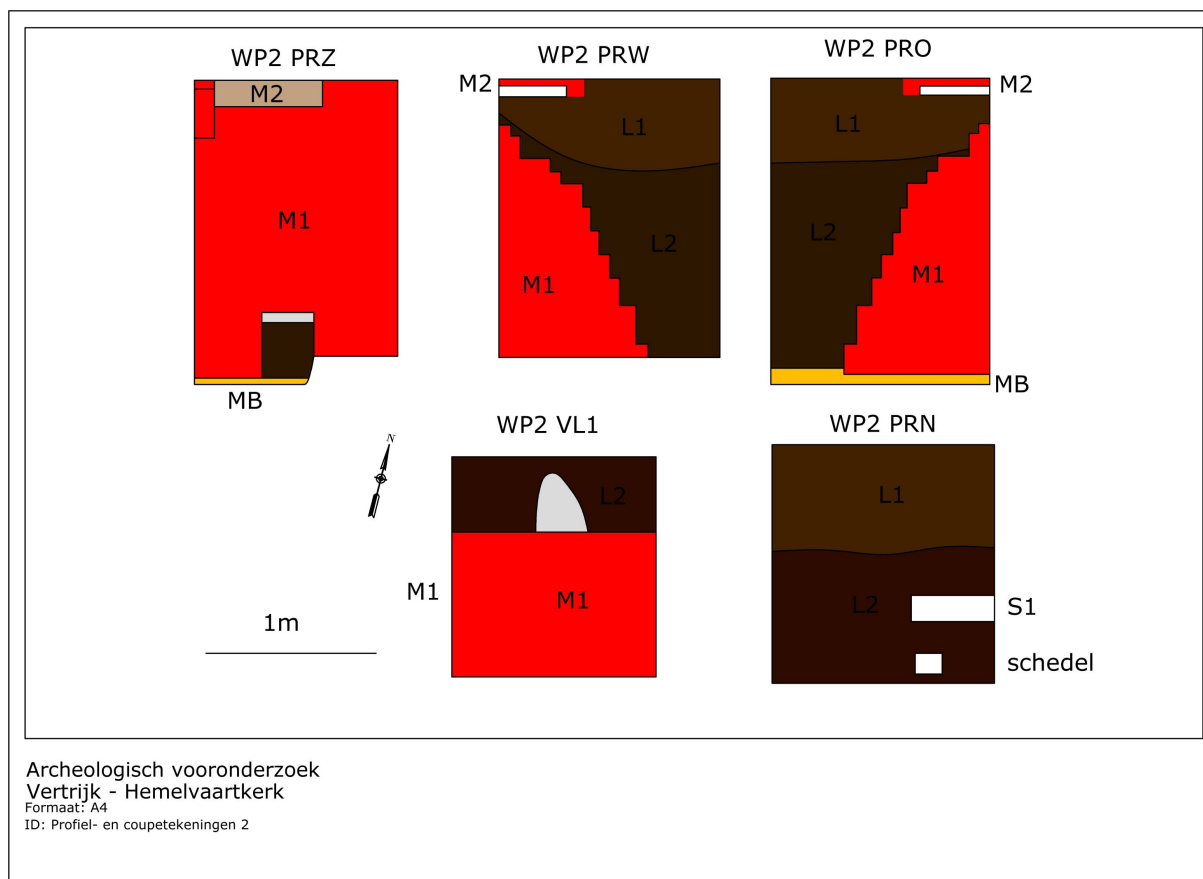

Fig. 29: Tekeningen werkput 2

Fig. 30: Grondvlak WP2

Fig. 31: Oostprofiel van WP2

In werkput 2 werd een skelet gevonden op een diepte van 90 cm. Het betreft de schedel, de ribben en een aantal ruggenwervels. Het skelet was west-oost georiënteerd en de ogen keken naar het zuiden. Iets lager werd een tweede schedel aangetroffen. Het is onduidelijk of deze behoort tot een tweede skelet dat zich *in situ* bevindt, of de restanten van een opruiming betreft. Beide resten werden *in situ* gelaten en niet gerecupereerd. De ongeroerde moederbodem werd aangetroffen op een diepte van 1,70 m.

Fig. 32: Hoek van de fundering

Fig. 33: Noordprofiel van WP2 met skeletresten

Werkput 3

Ook in werkput 3 werden menselijke skeletresten aangetroffen. Het ophogingspakket bevatte in deze werkput erg veel botmateriaal, in vergelijking met de andere werkputten. Dit lijkt het gevolg van verschillende ruimingen van het kerkhof. Op een diepte van 1,15 m werden tegen de zuidelijke profielwand aan, twee kistaflijningen duidelijk. Het recentste bevatte een schedel (S1). Een wervel was na het verwijderen ervan zichtbaar in de wand, wat er op wijst dat de rest van het skelet zich nog in situ bevindt. Deze begraving was jonger dan het graf dat er door verstoord werd. Hierdoor restten van deze begraving slechts de armen, ribben en wervels (S2).

Fig. 34: S1 (links) en S2 (rechts) in WP3

Fig. 35: S3 in WP3

Een bijzondere vondst, die iets boven sporen 1 en 2 gedaan werd, betreft een bronzen kruisje met Jezusfiguur. Bovenaan bevindt zich een oogje om het kruisje als hanger te kunnen dragen.

Fig. 36: Kruisje, gevonden in WP3

Fig. 37: Fundering in WP3

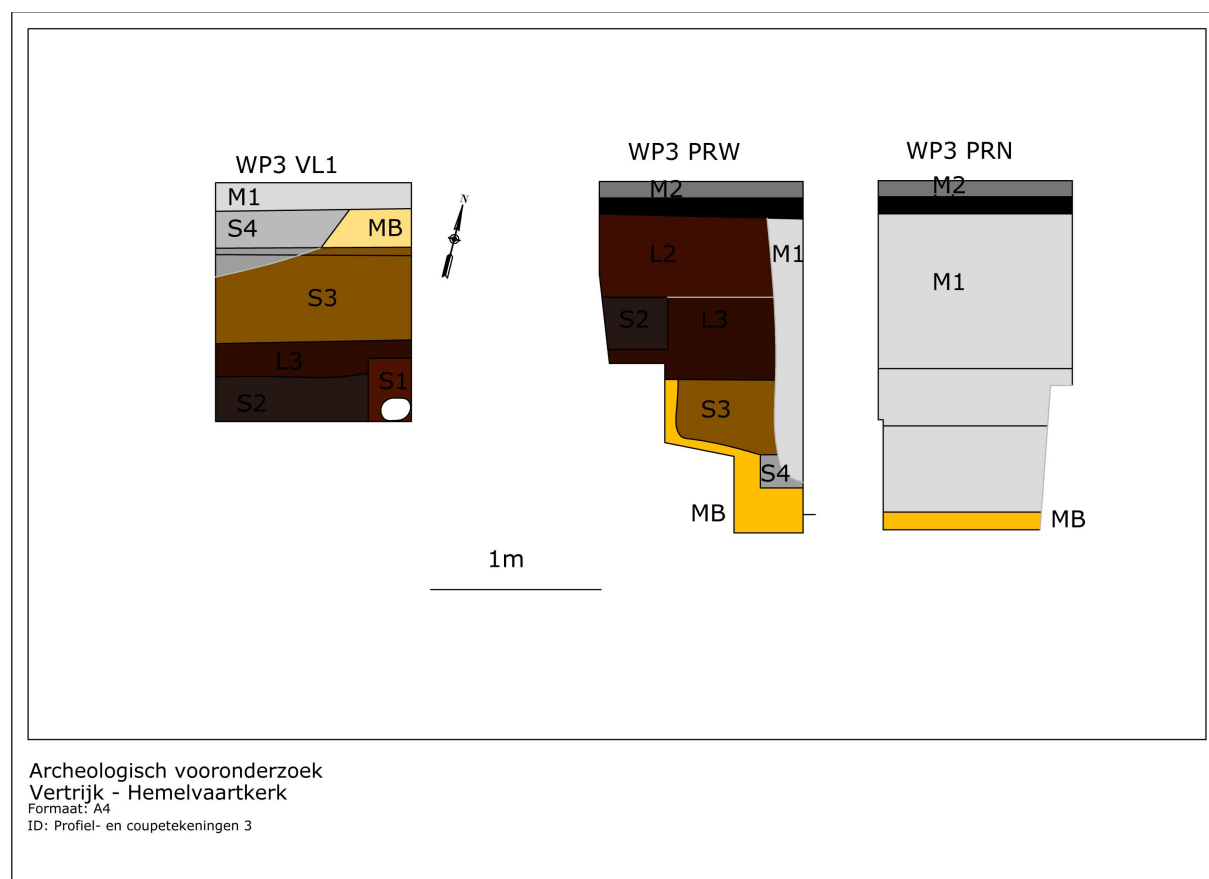

Fig. 38: Tekeningen werkput 3

Op een dieper niveau, meer bepaald op 1,45 cm, bevond zich een derde begraving. Opnieuw gaat het om een kistbegraving. Het skelet was west-oost georiënteerd en was in de put aanwezig tot de aanzet van de benen. De ogen keken naar het zuiden, maar de positie van de kin doet vermoeden dat het hoofd oorspronkelijk met de kin op de borst rustte en later gerold is. De armen lagen gestrekt langs het lichaam. Opvallend is dat de rechter onderarm onder het bekken lag. Ook deze verplaatsing is mogelijk tijdens of na begraving gebeurd.

Fig. 39: Westprofiel van WP3

Fig. 40: Laatste kistbegraving in WP3

Bijna aan de onderzijde van de fundering werd een laatste kistbegraving vastgesteld. Het graf had een licht afwijkende oriëntatie van de andere. Van de botresten bleek enkel het rechterbeen bewaard. De positie van bovenbeen versus onderbeen wijst er op dat ook dit skelet west-oost georiënteerd was. De rest van het skelet bleek verstoord door de fundering van de dwarsbeuk. Hierdoor kan een relatieve datering bekomen worden voor het graf, en moet het ouder zijn dan de dwarsbeuk en vermoedelijk ook ouder dan de bouw van de toren, die plaatsvond omstreeks 1160, omwille van de gelijkaardige oriëntatie. De afwijkende oriëntatie sluit aan bij die van de Romaanse kerk en wijst er mogelijk op dat de begraving uit deze periode stamt.

De onderzijde van de fundering werd aangetroffen op een diepte van 2,00 m. De ongeroerde moederbodem werd aangetroffen op 1,16 m diepte. De fundering bestaat bovenaan uit regelmatig gezaagde blokken natuursteen en onderaan uit onregelmatige, gebroken blokken natuursteen. De fundering is gemetseld. Er werden een vertanding vastgesteld, met een breedte van 20 cm, net onder het maaiveld en over de volledige diepte van de fundering.

Fig. 41: S1 in WP4

Fig. 42: S2 in WP4

Werkput 4

In werkput 4 bevond zich tegen de muur opnieuw een afvoerbuys, net zoals in werkput 1. De onderzijde van de fundering bevond zich op een diepte van 1,95 m ten opzichte van de bovenzijde van de werkput. De ongeroerde moederbodem bevond zich echter al op een diepte van 1,85 m. De fundering bestond uit gekapte natuursteen bovenaan en niet gekapte natuurstenen onderaan, gemetseld met een groene zavelmortel. De groene kleur is misschien het

gevolg van glauconiet. Dit lijkt er op te wijzen dat voor de samenstelling van de mortel gebruik gemaakt is van de geologische ondergrond, de Formatie van Sint Huibrechts Hern. Mogelijk werd dit zand gewonnen, samen met de gebruikte natuurstenen.

Fig. 43: Zicht op het oostelijke en zuidelijke profiel van WP4

Op een diepte van 1,65 m werd de aflijning van een kistbegraiving waargenomen (S1). Een deel van de schedel werd daarbij waargenomen en doet, samen met de aflijning van de kist, vermoeden dat het opnieuw om een west-oost georiënteerde begraiving gaat. Het spoor werd afgedekt met geotextiel en aarde, zodat deze in situ bewaard kon blijven. Bij het verdiepen van het deel van de werkput aan de zijde van de fundering van de toren, werd het restant van een dieper gelegen kistbegraiving vastgesteld (S2). Het spoor vertoonde opnieuw een afwijkende oriëntatie, westzuidwest-oostnoordoost net zoals de onderste begraiving in werkput 3 (WP3S4). Ook voor deze begraiving kan bijgevolg besloten worden dat het mogelijk dateert uit de fase van de eerste Romaanse kerk. Opnieuw werden daarbij de resten van boven- en onderbeen vastgesteld, wat toelaat te besluiten dat ook deze begraiving west-oost georiënteerd moet geweest zijn.

Fig. 44: Fundering in WP4

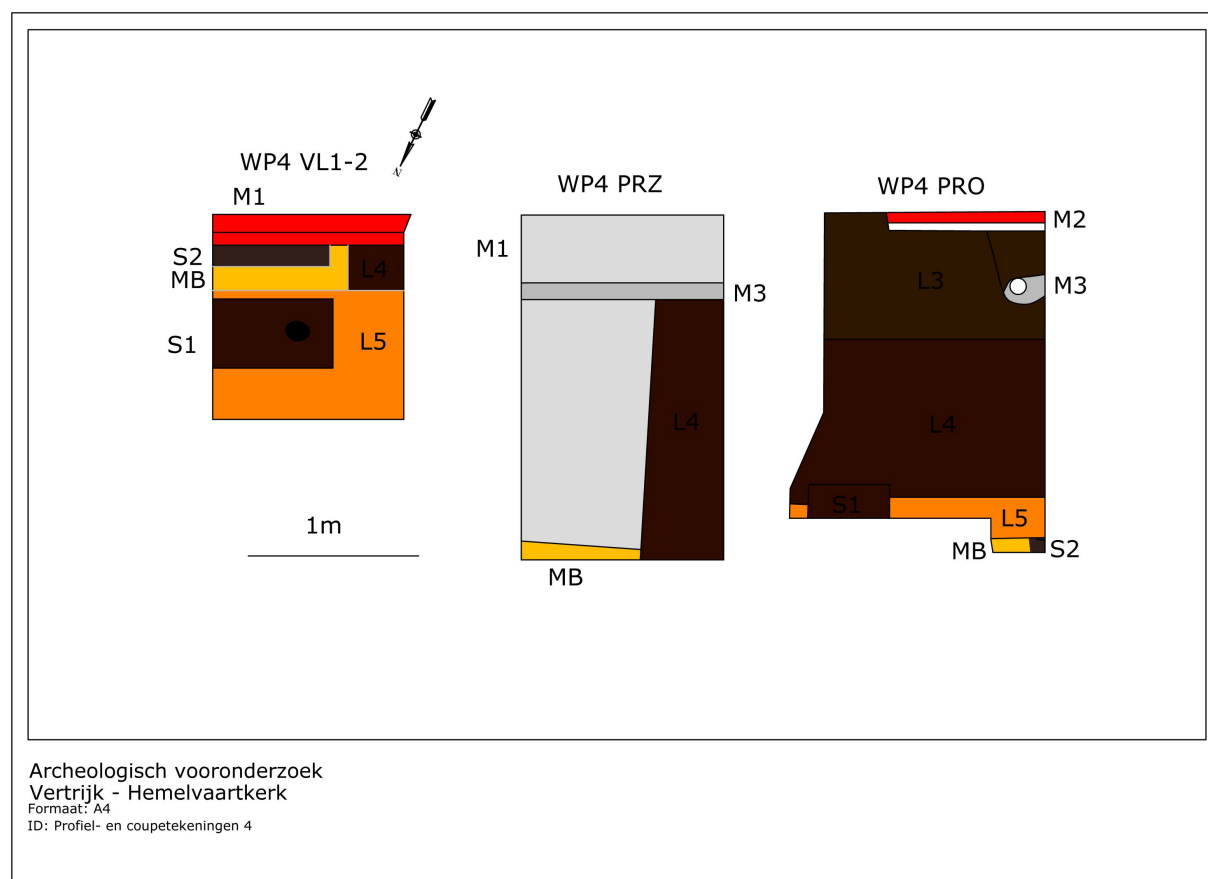

Fig. 45: Tekeningen werkput 4

5.3 Discussie en waardering van de resultaten

Aan de hand van het gevoerde onderzoek is één van de voornaamste besluiten die getrokken kunnen worden, het feit dat de resultaten van het archeologisch onderzoek erg nauw aansluiten bij de gegevens uit de beschikbare bouwhistorische studie. Het geeft de kwaliteit en de betrouwbaarheid van de informatie aan.

5.3.1 Traptoren

Het onderzoek in de traptoren toont de aanwezigheid van ophogingspakketten die te relateren zijn aan de melding van ophogingswerken in de periode 1500 – 1815. Tevens werden de resten van een ouder vloerniveau vastgesteld onder de vorm van een zandbed en een bakstenen vloer, die misschien de onderste fundering vormde van de eigenlijke vloer, aangezien de bakstenen zelf nog doorliepen onder de dorpel en het voornamelijk gaat om baksteenbrokken zonder duidelijke afwerking. Hierdoor lijkt het weinig waarschijnlijk dat de bakstenen vloer zelf als effectieve vloer gebruikt is. Onder dit vloerniveau werden geen andere vloerresten meer aangetroffen. Helaas werd de oude toegang tot de traptoren volledig dichtgemetseld, zodat geen informatie bekomen kon worden over de stratigrafische opbouw van het schip.

5.3.2 Funderingssamenstelling kerk

Het onderzoek aan de buitenzijde van de kerk toont aan dat de meeste funderingen grotendeels uitgevoerd zijn in natuursteen. Enkel de funderingen aan het koor werden uitgevoerd in baksteen en lijken een aanpassing of versteviging uit 1906. Van deze werkzaamheden bestaan historische documenten. De fundering van de dwarsbeuk ter hoogte van werkput 1 bestaat uit een willekeurige afwisseling van onregelmatige brokken natuursteen en bakstenen. De fundering is niet zo mooi afgewerkt als in werkputten 3 en 4, waar de funderingen volledig uit natuursteen bestaan. Bij deze werkputten zijn bovenaan duidelijk gekapte natuurstenen te zien en onderaan niet gekapte natuurstenen. Ze zijn gemetseld met zavelmortel.

De onderzijde van de fundering bevond zich op maximaal 2 m onder het huidige maaiveld, ter hoogte van werkput 3. Werkput 4 sluit hierop aan, met de onderzijde van de fundering op 1,95 m onder het maaiveld. De funderingen zijn het minst diep ingezet ter hoogte van werkputten 1 en 2, met respectievelijk een diepte van 1,80 en 1,76 m onder het maaiveld.

De fundering van werkput 1 kent drie vertandingen, die samen een breedte hebben van 20 cm ten opzichte van de as van de muur. De eerste is 10 cm diep, de tweede is 14 cm diep en de derde loopt tot de onderzijde van de fundering. De bakstenen fundering ter hoogte van werkput 2 kent 11 vertandingen, met een gemiddelde diepte van 14 cm. De vertandingen gaan door tot aan de onderzijde van de fundering. In werkput 3 kent de fundering één vertanding, net onder het maaiveld. Deze heeft een breedte van 20 cm en loopt door tot de onderzijde van de fundering. Tot slot dient opgemerkt te worden dat ter hoogte van werkput 4 geen vertandingen aanwezig zijn in de fundering.

5.3.3 Funeraire context

Buiten de kerk werden eveneens ophogingsfasen vastgesteld, voornamelijk aan de hand van de kistbegraafingen die aangetroffen werden. In alle werkputten werden namelijk skeletresten aangetroffen en in werkputten 3 en 4 werden zelfs tot drie niveaus van begraafing boven elkaar vastgesteld. Daarvan waren de onderste en dus oudste skeletten licht anders georiënteerd dan de latere begravingen. Hun oriëntatie lijkt daarmee aan te sluiten bij de Romeinse fase van de kerk. In werkput 3 kon bovendien vastgesteld worden dat het skelet doorsneden wordt door de fundering van de toren van de dwarsbeukgevel, waardoor het skelet moet dateren voor de

periode rond 1160. De bewaringstoestand van alle aangetroffen skeletresten is bovendien goed te noemen.

In de meeste gevallen werden geen resten van een kist herkend. Wel werden hier en daar kistnagels aangetroffen. Bovendien doet de positie van de skeletresten een begraving in een kist vermoeden. Zo liggen de armen en benen doorgaans mooi naast het lichaam, wat er op wijst dat de lichamen niet in een lijkdoek begraven zijn. Bij WP3S3 kon vastgesteld worden dat de rechterarm onder het bekken lag. Dit lijkt er op te wijzen dat de kist bij het in de put laten, licht opzij gekanteld is, waardoor het lichaam op de arm terecht gekomen is.

		WP1S1	WP2S1	WP3S1	WP3S2	WP3S3	WP3S4	WP4S1	WP4S2
Positie	Aflijning kist of grafkuil	Nee	Nee	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
	Insteek-niveau	1,16 m	1,25 m	1,15 m	1,15 m	1,25 m	1,45 m	1,80 m	2,05 m
	Oriëntatie	W-O	W-O	W-O	W-O	W-O	WZW-ONO	W-O	WZW-ONO
	Lichaam	Op rug	Op rug	Op rug	Op rug	Op rug	Op rug	Op rug	Op rug
	Hoofd	Op linker-zijde	Op rechter-zijde	Op achter-hoofd	-	Op rechter-zijde	-	-	-
	Armen	Uitgestrekt	Uitgestrekt	-	Geroerd	Uitgestrekt	-	-	-
	Handen	-	-	-	-	-	-	-	-
	Benen	-	-	-	-	-	Uitgestrekt	-	Uitgestrekt
	Voeten	-	-	-	-	-	-	-	-
Afmetingen in cm	Hoofd tot enkels	-	-	-	-	-	-	-	-
	Schouder tot schouder	Geroerd	-	-	-	25 cm	-	-	-
	Lengte bovenarm	-	-	-	Geroerd	26 cm	-	-	-
	Lengte Bovenbeen	-	-	-	-	-	-	-	-
	Lengte onderbeen	-	-	-	-	-	22 cm	-	-

Zoals eerder al aangehaald, zijn de meeste skeletten west-oost georiënteerd. Enkel WP3S4 en WP4S2, de oudste begravingen die aangetroffen werden tijdens het onderzoek, hebben een westzuidwest-oostnoordoost oriëntatie. Alle skeletten bevonden zich bovendien op de rug, meestal met het aangezicht naar de rechterzijde gericht. De armen bevonden zich steeds uitgestrekt naast het lichaam en ook de benen waren uitgestrekt. Resten van handen en voeten werden niet voldoende aangetroffen om uitspraken te kunnen doen over hun ligging. Tot slot dient nog vermeld te worden dat nergens een volledig skelet onderzocht kon worden.

6 Advies

Zoals reeds aangehaald, is een van de belangrijkste resultaten van dit onderzoek, de bevestiging van de informatie uit de bouwhistorische studie. Hierdoor kan ook op deze studie gesteund worden voor de inschatting van de impact van geplande werkzaamheden. Het archeologisch onderzoek toonde bovendien aan dat zowel binnen als buiten de kerk de verschillende archeologische niveaus en de resten die ze bevatten, goed bewaard gebleven zijn.

Binnen de kerk, maar buiten de traptoren, kan echter de vraag gesteld worden naar de informatie die reeds verloren gegaan is bij de opgravingen die R. Kempeneers in het verleden heeft uitgevoerd. Zijn onderzoeken hebben echter heel wat waardevolle informatie aangebracht. Het lijkt echter interessant om, bij verdere werkzaamheden die een impact zullen hebben op het aanwezige bodemarchief, de resten die reeds onderzocht werden door Kempeneers, opnieuw in kaart te brengen volgens de huidige standaarden voor archeologisch onderzoek. Het is echter onduidelijk of de muurresten uit het onderzoek door Kempeneers zijn blijven staan. Hiervan werd nergens een melding gevonden. Dit lijkt echter waarschijnlijk, behalve op de plaatsen waar ingrepen in de vloer plaatsgevonden hebben in het kader van werkzaamheden.

Bij werkzaamheden aan de buitenzijde van de kerk, dient er rekening mee gehouden te worden dat zich rond de hele kerk resten van begraving bevinden. De resten reiken minimaal tot de onderzijde van de funderingen. Deze begravingen zijn goed bewaard en worden bij voorkeur *in situ* behouden. Bij eventuele stabiliteitswerken wordt dan ook bij voorkeur getracht een zo beperkt mogelijke zone te verstoren bij deze werken.

7 Bibliografie

7.1 Publicaties

Archief IAP: *De Nieuwe Gids 13-11-1986*, Brussel.

Deneef R. 2004: Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Vlaams-Brabant. Bierbeek, Boutersem, Glabbeek en Oud-Heverlee, *M&L Cahier* 9.

Genicot L.F./S. Van Aerschot/A. De Crombrugghe/H. Sansen/J. Vanhove, 1971: Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Architectuur, Provincie Brabant, Arrondissement Leuven, *Bouwen door de eeuwen heen*, 1.

Martens, M., 1997: *Ruilverkaveling Willebringen. Archeologische Inventaris mei-juni 1997*, Zellik.

Mertens, J. 1968: Vertrijk: O.L. Vrouwekerk, *Archeologie* 2.

Nackaerts, R. (ed.) 1998: *Twaalf parochies in de kijker. Hulde aan de zalige Walter van Bierbeek*.

ORIGIN Architecture & Engineering, 2009: *Onze Lieve Vrouw Hemelvaartkerk Vertrijk – Chronologische historiek*.

7.2 Bronnen

Archief van de Universiteit Leuven

Archief R. Kempeneers

7.3 Websites

Agentschap voor geografische informatie Vlaanderen (2013)

<http://geo-vlaanderen.agiv.be/>

Centraal Archeologische Inventaris (2013)

<http://cai.erfgoed.net/cai/index.php>

Databank ondergrond Vlaanderen (2013)

<http://dov.vlaanderen.be>

Geoloket Vlaams-Brabant (2013)

<http://gis.vlaamsbrabant.be/webgis/bin/view/AtlasBuurtwegen>

Heemkundige kring Velpeleven (2013)

<http://www.velpeleven.be/>

Nationaal geografisch instituut (2013)

<http://www.ngi.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2013)

Vlaams instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)

<http://www.onderzoeksbalans.be>

8 Bijlagen

8.1 Lijst van afkortingen

WP	Werkput
PR	Profiel
M	Muur
L	Laag
S	Spoor
CAI	Centrale Archeologische Inventaris
TAW	Tweede Algemene Waterpassing
DHM	Digitaal hoogtemodel

8.2 Glossarium

Ex situ	Tegenovergestelde van in situ.
Hydrografie	Beschrijving van de fysische eigenschappen van waterlichamen en het aangrenzende land.
In situ	Term gebruikt voor de aanduiding van archeologische resten die in dezelfde toestand worden teruggevonden als ze in het verleden door de mens zijn achtergelaten.
Off-site	Sporen die niet onmiddellijk aan een site kunnen toegewezen worden.
Onderzoeksgebied	Deel van het plangebied dat onderworpen is aan een archeologisch (voor)onderzoek.
Plangebied	Het terrein waarop een bodemverstorende activiteit wordt gepland of uitgevoerd.
Insteek	Restant van de aanleg sleuf, gegraven voor het bouwen van een muur
Harrismatrix	Weergave van de stratigrafische relaties tussen elementen en hun relatieve datering ten opzichte van elkaar. Bovenaan worden de jongste elementen weergegeven, onderaan de oudste.

8.3 Archeologische periodes

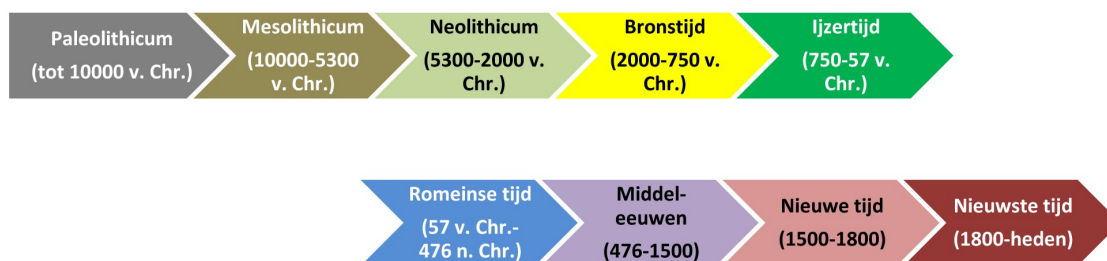
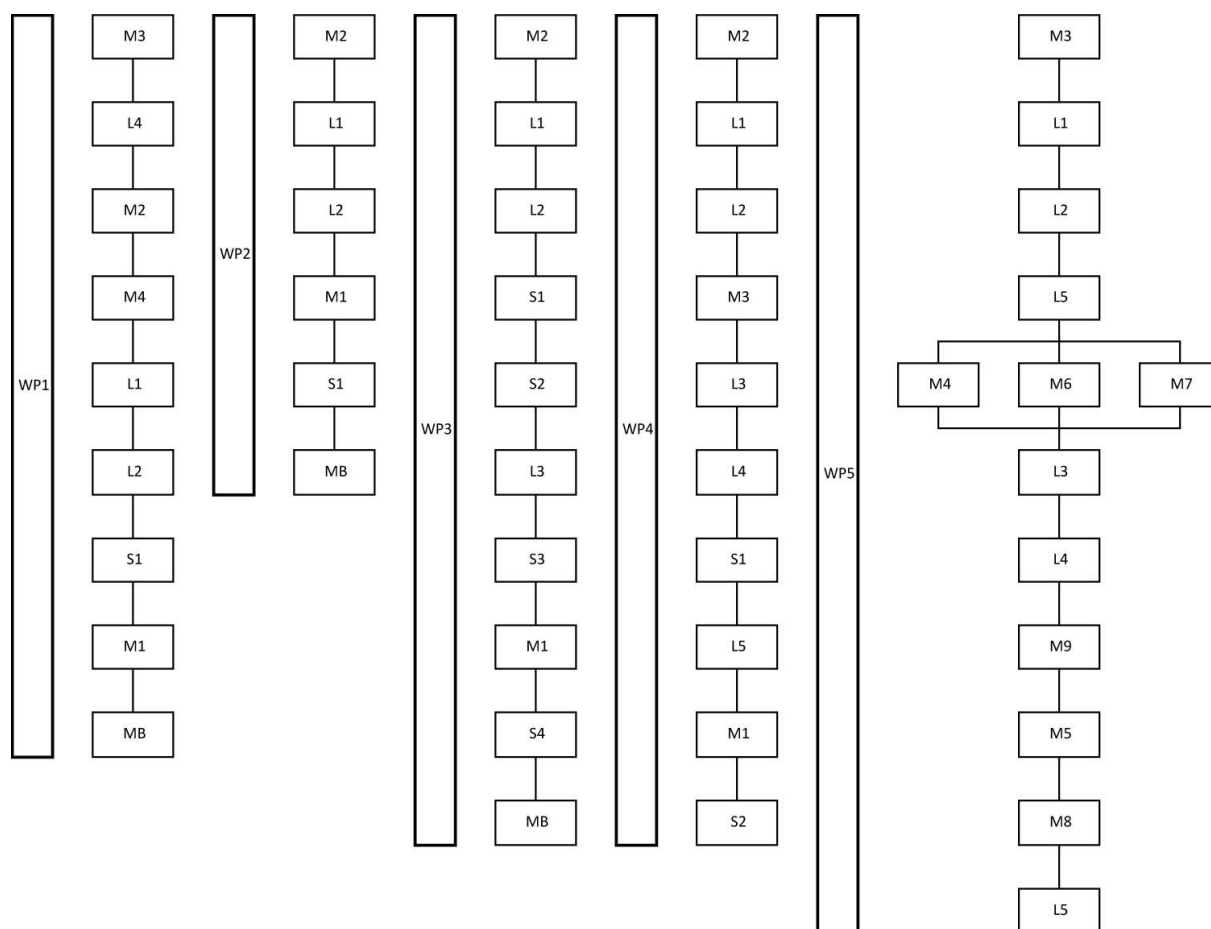

Fig. 46: Archeologische periodes

8.4 Harrismatrix

8.5 Vondstenlijst

Vondstnr.	Locatie			Aardewerk			Glas		Bot	Metaal
	Werkput	Vlaak	Spoor	Vaatwerk	Bouwmateriaal	Andere	Vaatwerk	Andere		
V001	3	1	L2							1
V002	1	1	onderaan fundering -170 cm						2	
V003	1	1	S1						x	
V004	2	1	-156 cm						x	
V005	2	1	L2						x	
V006	3	1	S1						x	

Vondstnr.	Locatie			Aardewerk			Glas		Bot	Metaal
	Werkput	Vlak	Spoor	Vaatwerk	Bouw-materiaal	Andere	Vaatwerk	Andere		
V007	3	1	S2						x	
V008	3	2	S3						x	
V009	3	3	S5						x	
V010	3		L2						x	
V011	4	1	-130 cm						schedel	
V012	4	1	-170 cm	1						
V013	4	1	L2						x	
V014	4	1	L2						x	
V015	1	1	L2						x	
V016	4	1	L4						schedel	
V017	5	1	L5		1		3			

8.6 Monsterlijst

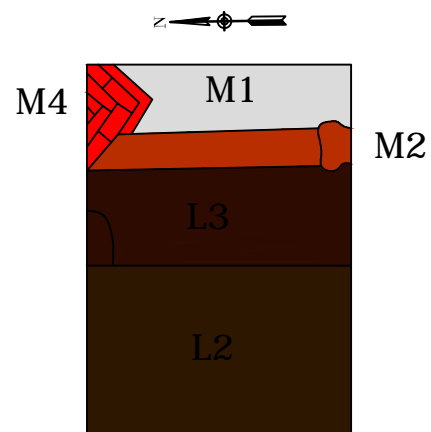
Monsternummer	WP	Vlak	Spoor/muur	Aard
M001*	4	1-2	M1	Mortel
M002	5	1	L4	Zandbed
M003*	5	1	M9	Mortel (boven en tussen)
M004	5	1	M9	Mortel (onder)
V001	1	1	M4	Baksteen
V018	5	1	M9	Baksteen

* 3 stalen

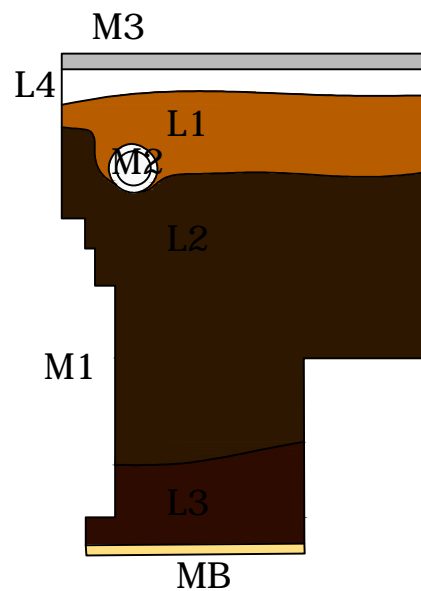
8.7 CD-rom

Inventarislijsten van het gerecupereerde vondstenmateriaal, van de sporen met beschrijving, van alle tekeningen en van alle foto's zijn digitaal beschikbaar. Dit is tevens het geval voor het dagboek, de foto's, de plannen en tekeningen.

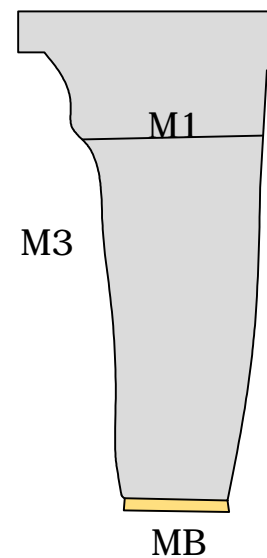
WP1 VL1

WP1 PRZ

WP1 PRO

1m

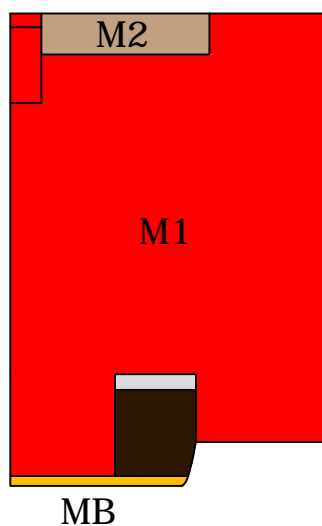
Archeologisch vooronderzoek

Verrijck - Hemelvaartkerk

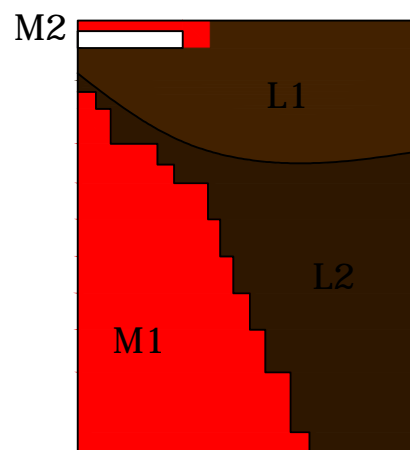
Formaat: A4

ID: Profiel- en coupetekeningen 1

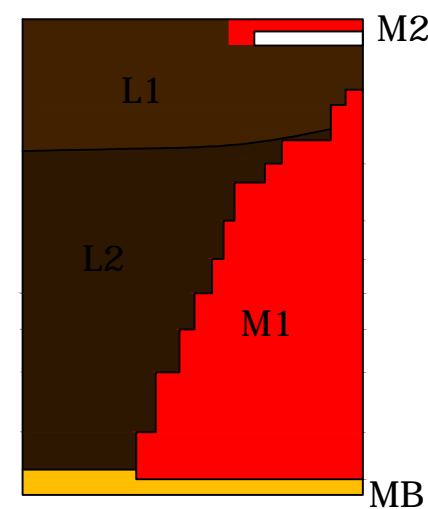
WP2 PRZ

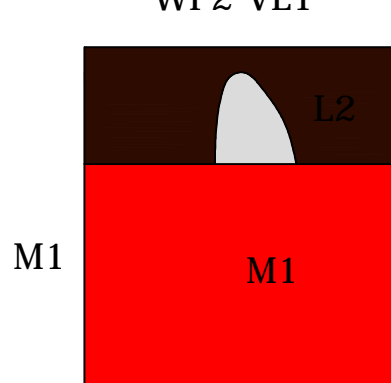
WP2 PRW

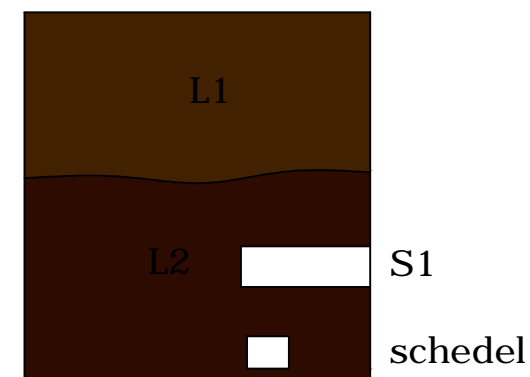
WP2 PRO

WP2 VL1

WP2 PRN

1m

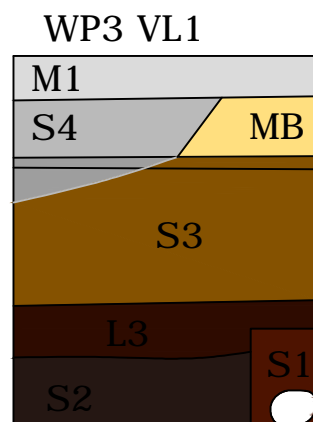

Archeologisch vooronderzoek

Vertrijk - Hemelvaartkerk

Formaat: A4

ID: Profiel- en coupetekeningen 2

1m

